
КУЗЬМИЧ О.В.,
здобувач, Східноєвропейський
національний університет
ім. Лесі Українки, м. Луцьк

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ БАГАТОМОВНОГО НАВЧАННЯ З ТОЧКИ ЗОРУ ПСИХОЛІНГВІСТИКИ

Володіння людиною двома чи більше мовами давно цікавить представників різних наукових галузей і часто викликає неоднозначне ставлення. На основі результатів дослідження лінгвістів і психологів у статті розглянуто природу засвоєння іноземної мови в групах різного віку, так як психологічні дослідження індивідуальних можливостей дітей різного віку і використання їх знання для формування та розвитку інішомовних здібностей треба брати до уваги у процесі багатомовного навчання. Основна увага приділяється особливостям мислення і пам'яті.

Ключові слова: засвоєння чужої мови, навчання дошкільнят, школярів та дорослих, мислення, пам'ять, увага, слухові та зорові подразники, латералізація, багатомовність.

Владение человеком двумя и больше языками давно интересует представителей разных научных направлений и часто вызывает неоднозначное отношение. На основе результатов исследований лингвистов и психологов в статье рассматривается природа усвоения иностранного языка в группах разного возраста так как психические исследования индивидуальных возможностей детей разного возраста и использование их знаний для формирования и развития иностранных языковых навыков нужно учитывать в процессе многоязычного обучения. Основное внимание уделяется особенностям мышления и памяти.

Ключевые слова: усвоение иностранного языка, обучение дошкольников, обучение детей начального образования, память, мышление, латерализация, мультилингвизм.

© КУЗЬМИЧ О.В., 2015

The acquisition process of two or more foreign languages by people has attracted scholars of different fields of science for a long period of time and provoked different attitude to it. On the ground of linguistic and psychological research the nature of foreign language learning in different age groups is discussed in the given article as psychological research of individual abilities of children of different age and the usage of their knowledge for the formation and development of foreign language skills should be taken into account in the multilingual learning process. The main attention is given to peculiarities of cognition and memory. The key to the successful foreign language acquisition is the interrelation of didactic process with the learning ability on every next level. To make the process of learning of children (4-8 years) more effective it is necessary to take into account the peculiarities of children's development. The teaching process of primary school children (8-12 years) is based on methodological work which is used with the preschool children as the cognitive process of children of this age is also based on mechanical memory.

Key words: foreign language learning, pre-school children teaching, primary school children teaching, memory, cognition, lateralization, multilingualistic.

Багатомовність привертає увагу лінгвістів, психологів, педагогів відповідно до динаміки когнітивних підходів до опису мовних явищ та мовленнєвих процесів. У вивченні й оволодінні іноземною мовою надзвичайно велику роль відіграють різноманітні психолінгвістичні аспекти. Володіння людиною двома чи більше мовами давно цікавить представників різних наукових галузей і часто викликає неоднозначне ставлення. При вивченні білінгвізму дослідники роблять акцент на різних аспектах цього явища: власне лінгвістичних, соціальних, психологічних, ментальних, культурологічних, політичних тощо. Одні вчені традиційно наголошують на соціальному характері білінгвізму, оскільки він поширюється на спільноту чи певну її частину. Інші цілком слушно відносять білінгвізм до психічних процесів, оскільки він є фактом індивідуального мовлення. Поняття «білінгвізм» похо-

дить від латинського слова *bilingua*, що означає подвійна мова. Білінгвізм трактується як здатність до оперування кількома мовами. Білінгв-целюдина, яка володіє як мінімум двома мовами. Нерідко, як знання більше двох мов, зустрічається багатомовність (або мультілінгвізм, полілінгвізм). Психологічні дослідження індивідуальних можливостей дітей різного віку і використання їх знання для формування та розвитку іншомовних та розширення мовленнєвих здібностей треба брати до уваги у процесі білінгвального навчання. У цьому разі організація педагогічної взаємодії розгортається відповідно до:

- особливостей розвитку пізнавальних психічних процесів учнів певного віку;
- індивідуальних психічних властивостей спрямованості, мотивів, сфери інтересів і зацікавлень;
- особистого досвід ужиттєдіяльності учнів, їх орієнтації у професіях

і діяльності, яка передбачає вільне володіння однією і більше мовами.

Надзвичайно важливим питанням у процесі організації двомовного навчання є вік учнів, коли вони починають вивчати другу мову. У науковій літературі прийнято вирізняти засвоєння мови у дитячому, підлітковому та дорослому віці. Психологи стверджують, що якщо озасвоєння другої мови відбувається у ранньому дитинстві, то друга мова засвоюється за допомогою тих же механізмів, що і перша. Критичним періодом в оволодінні другої мови вважають 8–11 років (Е.Леннеберг), після якого значно зменшується вірогідність якісного оволодіння фонетичною системою, мовними конструкціями другої мови, безпосереднього сприйняття іншої культури.

Питання віку, у якому необхідно розпочинати вивчення іноземних мов, продовжує й надалі бути предметом дискусій.

Спеціалісти з глотодидактики (методики викладання іноземних мов) погоджуються з тим, що вивчення чужих мов від наймолодшого віку є корисним для дитини і не несе ніякої загрози для її розвитку. Дослідження підтверджують, що раннє вивчення іноземних мов позитивно впливає на розвиток інтелекту, має хороший вплив на результати, яких дитина досягає в школі, допомагає в опануванні рідної мови, розвиває позитивну мотивацію і створює фундамент для систематичної праці над мовою. Водночас треба пам'ятати, що навіть якщо розпочато вивчення чужої мови ще в дошкільному віці, але триватиме воно недовго, то важко очікувати надзвичайних досягнень. Адже це результат, який залежить не тільки від віку, у якому розпочато вивчення іноземної мови, а також терміну, упродовж якого триває

навчання (чим довше, тим ліпшими є результати вільного засвоєння мови). Кожна вікова група засвоює іноземну мову специфічно. Ключем до успіху в процесі вивчення мови є узгодження дидактичного процесу з можливостями засвоєння мови на окремих етапах.

Доцільність раннього навчання іноземних мов знайшла відображення в працях вітчизняних і зарубіжних науковців: навчання іноземних мов дітей дошкільного та молодшого шкільного віку (Ш.О. Амонашвілі, А.Ф.Гергель, В.М.Плахотник, Т.К.Полонська, В.Г.Редько, К.Д. Ушинський Н.В). Значну увагу психологічним та психолінгвістичним явищам двомовності приділяли і зарубіжні психологи та психолінгвісти Ч. Осгуд, Р. Дибольд, В. Ламберт, Е. Петерсон, Д. Веркер, Б. Корфе, Леннеберг, Д. Джонсон, Е. Ньюпорт та ін.

Метою статті є визначення психолінгвістичних особливостей різних вікових груп дітей та дорослих у процесі якісного засвоєння іноземної мови та визначення найсприятливішого вікового періоду для її вивчення в умовах багатомовного навчання.

Щоб навчання групи дошкільнят і наймолодших учнів (4–8 років) було ефективним, необхідно, щоб воно враховувало особливості розвитку дітей. У цьому віці діти мають механічну пам'ять і конкретне мислення. Головним завданням викладача у цей час є дати можливість дітям якнайбільше прислухатися до чужої мови та заохочувати їх до подальшого навчання. Процес навчання потрібно пов'язати з конкретними предметами і ситуаціями та пристосувати до того, що охоплене зором дитини. Типовим для цього віку є швидке забування поряд зі швидким запам'ятовуванням та недовгі проміжки часу, в які дитина концентрує увагу. Тому пісеньки,

віршики і т.п. завдання мають бути короткими. У навчанні повинна переважати мовна гра, яку необхідно поєднати з рухливими іграми, відповідно до засади „Навчай граючись”.

Навчання груп молодшого шкільного віку (8-12 років) спирається на методи роботи, подібні до тих, що їх застосовують у роботі з дошкільними групами, оскільки мислення дітей цього віку також ґрунтується на механічній пам'яті. Навчання старших дітей (12-16 років) і молоді є навчанням систематичним, у якому регулярно застосовують комплекси завдань для вироблення вмінь і навичок. Методи роботи пов'язують із домінуванням логічної й механічної пам'яті, а також із більшим залученням абстрактного мислення.

У навчанні дорослих можна спочатку оперувати конкретними поняттями, щоб потім, на певному рівні знання мови, подавати абстрактні поняття. Навчання чужої мови в дорослому віці не повинно бути менш ефективним, аніж у випадку роботи з дітьми, за умови, що інтенсивність курсів підібрана оптимально відповідно до можливостей і очікувань певної особи.

У своїй книзі „Теорія навчання і засвоєння чужої мови” Д. Жаона [3. с. 140] подає чимало думок психологів і педагогів світового рівня, які зазначають, що дитина набагато легше засвоює мову, аніж доросла людина. Таким чином, можемо покладатися на результати досліджень, які чітко вказують на те, що природа засвоєння чужої мови у дітей є цілком іншою, аніж у дорослих. У своїх пошуках у сфері нейрофізіології і нейропсихології В. Пенфільд і Л. Робертс, а також Е. Леннеберг стверджують, що „у віці 11-12 років настає процес, який пізніше назвали латералізацією, результатом

якого є затвердіння мозку” [2. с. 28]. У гортані людини, яка підростає, настають структурні зміни, внаслідок яких гортань стає менш еластичною й гірше пристосовується до відтворення нових звуків. Оптимальним віком для засвоєння мови є 4-8 років, коли найліпше працює акустичний апарат, що дозволяє імітувати звуки, а мозок має найбільшу пластичність. У цьому контексті використовують термін „критичний вік”, під яким розуміють, що певні вміння і навички набуваються у визначений період життя.

У людей різного віку спостерігаються домінантні способи перетворення інформації. Дехто з них надає перевагу використанню здебільшого зорового каналу, в інших ситуаціях сильніше впливають слухові подразники, а ще інші діти мусять торкатися, смакувати, маніпулювати [1. с. 103]. Учні початкової школи насамперед сприймають візуальну інформацію. Слухові подразники впливають гірше, але у цьому віці помітний значний розвиток слухового чуття та зростає здатність розрізнення висоти звуків і комплексних слухових структур. Їх можна вдосконалювати, застосовуючи відповідні вправи [6. с.168].

Людське вухо виявляє різний рівень реакції на окремі довжини акустичних хвиль і цей факт не можна залишити поза увагою дидактики іноземних мов, стверджують спеціалісти ларингологи. У цьому плані відправним пунктом є дванадцятий рік життя. Виявляється, що дитяче вухо від початку свого розвитку реагує на кожну довжину акустичних хвиль. Після дванадцяти років вухо налаштовується на ті довжини, які характерні для його рідної мови. Від цього часу його сприйняття звуків, які відрізняються від тих, що є в його рідній мові, щоразу слабша. Відтворенням звуків керує

вухо. Тому саме малі діти мають менше труднощів з чужою вимовою, ніж дорослі [2. с. 29-30].

Навички детального та аналітичного спостереження розвиваються у шкільному віці. Здатність цільового спостереження уможливорює систематичне засвоєння реалієзнавчого і мовного матеріалу в процесі вивчення іноземної мови. Завдяки детальному спостереженню й аналітичному поясненню окремих аспектів дитина отримує матеріал для своїх процесів мислення.

З віком здатність керувати увагою у дітей зростає. „Увага у 5-6-річних дітей у 2-3 рази більша, ніж у 2-3-річних” [4. с. 111] і формується під впливом шкільних занять. Увага стає тривалішою і щоразу більш сконцентрованою, її обсяг дедалі збільшується. Діти у початковій школі можуть і мають бути дуже „уважними”, однак їхня здатність до концентрації ще не до кінця сформована, – вважає К. Мірке. Увага дитини під час занять повинна постійно підтримуватись вчителем.

Здатність окремих вікових груп концентрувати увагу залежить також і від тривалості заняття. Дитина в дошкільному віці в спонтанно утвореній групі витримує в середньому близько 20 хвилин, Г. Шмідт-Шьонбайн робить висновок, що це найоптимальніший час тривання заняття.

Активувати дитячу увагу допоможе урізноманітнений навчальний матеріал. Монотонна дія, що триває занадто довго, викликає втому. Р. Грос радить, щоб після фаз зосередженої праці й сконцентрованої уваги наступали фази відпочинку за допомогою гри чи музики [4. с.111]. Це потрібно в молодших класах початкової школи. Чим молодшою є дитина, тим вона має меншу здатність виконувати упродовж довшого часу ту саму психічну

дію. Однак потрібно усвідомлювати, що навіть діти старшого віку не повинні втомлюватись занадто довгим введенням нової інформації, чи втомлюватись від монотонного повторенням уже опрацьованого матеріалу, яке на кожному занятті здійснюють щоразу однаковим методом, застерігає В. Маєр [8. с. 72].

Згідно досліджень психологів і глотодидактиків, можна стверджувати, що раннє вивчення іноземної мови сприяє кращому засвоєнню мови яка вивчається.

Процес навчання малих дітей докорінно змінило відкриття факту домінантності правої півкулі у дітей 10 років. Ця півкуля відповідає за емоційні компоненти мови, жести, музику, розвиток уяви і артистичну творчість. Вона перетворює інформацію цілісно, сукупно, образно. Ліва півкуля натомість перетворює інформацію лінійно, логічно і послідовно. Ліва півкуля відповідає за зміст того що переказують, натомість інтонацію, жести і міміку, що є супровідними, ми сприймаємо підсвідомо.

Малі діти ліпше навчаються за допомогою гри, однак потрібно пам'ятати про мету заняття, а не використовувати гру заради гри.

З досліджень неврологів Л. Пенфілда і Е. Леннеберга, проведених над фізіологією мозку в 50-60-х рр. минулого століття, випливає, що найліпший час для вивчення іноземних мов припадає на перші десять років життя дитини, після 10 років, мозок стає менш пластичним. Дитина в молодшому шкільному віці може вивчити іноземну мову природним шляхом, без надмірних зусиль і труднощів.

Поєднання вивчення іноземної мови з цілісним початковим навчанням сприятиме розвитку дитини та породжуватиме в ній природну потре-

бу використання іноземної мови.

Швидкий мовний старт гарантує досконале опанування чужої мови на рівні фонетики, морфології та синтаксису і соціолінгвістичної мовної компетенції. Дослідження лінгвістів показують, що діти повільніше від підлітків чи дорослих засвоюють іноземну мову. Однак тільки ранній початок вивчення іноземної мови забезпечує досконале оволодіння вимовою, без чужого акценту. Адже вимова є наслідком імітаційних процесів, вершини яких дитина досягає у 4 – 8 років. Діти засвоюють те, що можна назвати „мелодією мови”, тобто тонічний наголос, ритм та інтонацію. Після цього періоду такі здібності поступово зменшуються, аж до повної втрати [9].

Критичним віком для фонетичного засвоєння мови є 10 років. Дитина починає сприймати новий мовний код за допомогою своєї мови, і їй щоразу важче зауважити різницю між подібними фонемами. Тому молодший шкільний вік – це етап надзвичайної вразливості на акустичні збудники, що в поєднанні з високою ще пластичністю акустичних органів сприяє тому, що діти досягають дуже добрих результатів у сфері розрізнення і відтворювання звуків. Відповідно, найліпшим часом для засвоєння граматики є вік між 3-ма і 7-ма роками. Дослідження показали, що іноземна мова, яку вивчаємо у цей час, запам'ятовується таким самим чином, як рідна мова, тобто закріплюється в правій півкулі мозку. Мови, які пізніше вивчаємо в житті, наш мозок сприймає по-іншому – як логічну послідовність слів. Вивчення мови в старшому віці відбувається з використанням лівої півкулі, й тому воно пов'язане з більшими зусиллями. Е. Леннеберг на підставі аналізів дозрівання мозку, дійшов висновку, що так звана „природна мовна готовність ди-

тини” закінчується разом зі закінченням процесу латералізації, тобто у віці 12-13 років [7].

Важливо, що, чим пізніше розпочинається вивчення іноземної мови, тим процес навчання стає аналітичнішим і саме до цих потреб мусять підбиратися відповідні методи та техніки навчання.

Сучасна методика викладання іноземних мов сконцентрована в основному на вдосконаленні методів навчання дітей у дошкільному віці. Методисти вважають, що діти мають ті природні здібності та пластичність мозку для автоматичного й несвідомого засвоєння рідної мови. Тому їм видається очевидним, чим раніше дитина почне вивчати іноземні мови, тим більше вона має шансів засвоїти їх на дуже високому рівні, інколи навіть наближеному до рівня знання рідної мови.

Однак не меншу потребу в спілкуванні чужими мовами мають також і дорослі. Науковці стверджують, що дорослі навчаються, залучаючи логічні пояснення і абстрактні розмірковування, оскільки, за теорією Гіпотези критичного періоду (Critical Period Hypothesis), люди втрачають здатність природного засвоєння іноземної мови у віці між 5-м і 13-м роком життя (В. Пенфілд і Л. Робертс [9]; Е. Леннеберг [7]; С. Крашен[5. с. 67-74]).

Отже, можна вважати, що найефективнішим періодом для вивчення іноземної мови є діти дошкільного та молодшого шкільного віку, адже саме цей період психічного розвитку забезпечить швидке та якісне засвоєння іншомовного матеріалу. Ефект від занять іноземною мовою в дошкільному віці неодмінно позитивно позначиться на розвитку дітей, культурі спілкування, впливатиме на активізацію всіх психічних функцій, розширить загальний кругозір дітей. Під час скла-

дання програм двомовного навчання слід брати до уваги ці дані досліджень і вводити вивчення другої мови найоптимальніше на початковому етапі

навчання у школі, спочатку лише як предмет, а згодом і як мову вивчення інших дисциплін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Appeltauer E. *Grundlagen des Erst- und Fremdsprachenerwerbs*/ E.Appeltauer. – Kassel, 1997 – С.100-110.
2. Brzezinski J. *Nauczanie języków obcych dzieci*/ J.Brzezinski. – Warszawa, 1987. – С.10-35.
3. Gaonach D. *Thrieds'apprentissage et acquisition d'une langue étrangère*/ D.Gaonach. – Paris, 1987. – С.120-150.
4. Cros R. *10 kleine Zappelmänner. Deutsch als Fremdsprache für Vor- und Grundschulkinder Handbuch*/ R.Cros. – München, 1991. – С.111.
5. Krashen S. *Lateralization, language learning, and the critical period* / S.Krashen. – London, 1973 – С.67-74.
6. Langenscheidt Nickel H. *Entwicklungspsychologie des Kindes- und Jugendalters*/ H. Langenscheidt Nickel. – München, 1979. – С.160-170.
7. Lenneberg E. *The Biological Foundation of Language*/ E.Lenneberg. – New York, 1967. – С.30-80.
8. Maier W. *Fremdsprachen in der Grundschule*/ W.Maier. – Berlin, 1991. – С.30-45.
9. Penfield W., Roberts L. *Speech and Brain Mechanisms*/ W.Penfield, L. Robert. – Princeton, 1959. – С.26-31.
10. Perruchet P., Pacteau C. *Implicit acquisition of abstract knowledge about artificial grammar* // *Journal of Experimental Psychology*. – 2002. – Bun.120. – С. 112-116.